

Jeg bor på en vikingetidsboplads

En introduktion til det fælles supertema jernalder-vikingetid

Palle Eriksen

Oldtiden forandrer sig hele tiden

"Har I ikke nok lerkar på museet?", "Hvad vil I med flere stenøkser?", "Ligner den ene jernalderboplads ikke den anden?", "Hvorfor overhovedet undersøge det gamle skidt?" er nogle af de spørgsmål, som skeptiske eller drillende borgere stiller os arkæologer. Ikke så ofte, som før i tiden. Der er sket et sindelagsskred, selv om Museumsloven i nogles øjne ikke har gjort os mere populære. Skønt folk hårdnakket påstår, at de ikke interesserer sig for fortiden, så har de alligevel – når man spørger dem – et foto af deres bedsteforældre, ved, hvor de boede, og hvad de lavede. En historisk bevidsthed på det personlige, lokale plan, så at sige. Denne viden og erindring om det nære personlige forgangne knyttes uomgængeligt til andres bedsteforældre og andre for længst

Varde Kommunes tekniske forvaltning besøger Årre-udgravningen i 2010.

døde mennesker, og kredsen udvides automatisk og eksplosivt i rum og tid – tænk blot på den populære slægtsforskning, hvor familiemedlemmer følges fra vor tid tilbage i 1700-tallet og i heldige tilfælde endnu længere tilbage i tiden. Et andet godt eksempel på historisk bevidsthed på det nære plan hænger i stuerne på mange gårde: Luftfotos af ejendommene, som de så ud for 50-70 år siden. På de samme vægge kan man ofte se og studere endnu ældre fotos af gårdene og deres beboere. Og ude på gårdenes marker ligger under mulden sporene af endnu ældre bønderes virke.

Interessen for andet end, hvad der er nødvendigt for at klare dagen og vejen, er dybt rodfæstet i den menneskelige natur og nysgerrighed. Den er livets salt, så at sige. Hvor fattige ville vi ikke være, om der ikke var musik, sport, dans, litteratur, teater, religion, jagt, naturoplevelser, historie – og arkæologi – til at adspredde os og give vores liv dybde og oplevelser? Kendskabet til den menneskelige påvirkning, brug og udvikling af landskabet gennem tiden giver os en baggrund at forstå vores egen tid og os selv på. Oldtiden er det første lange led i den kæde af begivenheder og mental udvikling, som gennem hundreder af år har givet os mennesker en fælles følelse og identitet.

Forfatteren og kunsthistorikeren Hans Edvard Nørregård-Nielsen blev sidste år spurgt om, hvordan det gik med manuskriptet til hans store bogværk om guldaldermaleren Johan Thomas Lundbye. Nørregård-Nielsen har arbejdet på det i flere år, mens han har passet sit job som direktør for Ny Carlsbergfondet og fået udgivet andre store bogværker. "Ja, det er svært med ham Lundbye, jeg kan ikke rigtig få hold på ham – han forandrer sig hele tiden!" svarede Nørregård-Nielsen.

På samme måde er det også med oldtiden. Både den og Lundbye og hans malerier og tegninger har eksisteret og kan dokumenteres i katalogagtige optegnelser, men tolkningen og opfattelsen af dem er vores egen – til hver en tid.

Jeg bor på en vikingetidsboplads

Det er altid en stor fornøjelse at fortælle om oldtiden for skoleklasser. Især 3.-4. klasser er engagerede tilhørere og medspillere. Ikke fordi der er noget i vejen med de andre klasser, men de omkring 10 år gamle elever er altså noget for sig i kraft af deres modenhed, nysgerrighed og umiddelbarhed. Sådan et par klasser fra Ringkøbing Skole besøgte i september 2011 Ringkøbing Museum alene med det formål at se Rindumkarret.

Rindumkarret er et af de absolutte highlights i Ringkøbing-Skjern Museums oldsagssamling. Et over 5000 år gammelt smukt ornamenteret lerkar fra dyssetid, fundet i 1943 ved gravning af tørv. Jeg havde forsigtigt hentet karret frem fra magasinet og anbragt det på et bord, så alle kunne se det, sammen med nogle flintøkser og andre redskaber fra yngre stenalder, som også kaldes for bondestenalder, se tidstavlen bagest i årbogen. Nu er det sådan med museets oldsager, at de normalt er udstillet utilgængeligt bag glas, men her fik

Rindum-karret ses af skoleelever fra Ringkøbing Skole.

Rindum-karret. Foto: Charlotte K. Schwartz.

eleverne lov til at tage økserne i hænderne og røre ved lerkarret med en finger. Man kunne angiveligt mærke, hvordan pigerne og drengene næsten sugede luft ind af betagelse.

5000 år! Det skulle næsten ikke være til at begribe for børn, og mange voksne kikker også åndsfraværende og tøvende bort, når de hører om stenalderen. Men ikke 3.-4. klasser, de lader sig ikke distrahere af den slags småtterier.

Et andet fascinerende aspekt ved oldtiden ud over den direkte fysiske kontakt med oldtidsmenneskenes redskaber og andet husgeråd er, at landskabet dengang så helt anderledes ud. Urskoven i jægerstenalderen ryddes gradvist og brændes af i bondestenalderen og bronzealderen. Træerne vendte ikke tilbage på grund af husdyrenes græsning og de hyppige afbrændinger i forbindelse med hede-bøndernes drift af de udstrakte heder. Så i jernalderen og vikingetiden var Vestjylland stort set dækket af hede, og hist og her især ved ådalene og fjordene lå de spredte bebyggelser og de tilhørende marker. Man kunne se så langt, øjnene kunne række. Der var ingen læhegn, plantager eller skov af særligt omfang, som hindrede udsynet. I de brede ådale, i kær og lavninger, søer og moser var der masser af vand. Først langt senere, fra 1800-tallet og fremefter, er denne mosaik af land og vand reguleret og drænet til vor tids rationelle,

økonomiske kulturlandskab. Kunne en jernaldermand i dag vende tilbage til sin boplads, ville han blive ganske forstummet og ikke kunne genkende andet end den overliggende himmel. Også havet og kysten så helt anderledes ud end i dag. Dels lå kysten meget længere ude – omtrent 1 km i vikingetiden og 2 km i ældre jernalder – og dels lignede den Vadehavet.

Det var under den korte og populære udredning af landskabet, hvor jeg prøvede at rejse med børnene tilbage i oldtiden og fristede dem med, at dengang gik man ikke i skole, at en af drengene, Rasmus, med glædestrålende øjne begejstret udbrød: "Jeg bor på en vikingetidsboplads!" Og straks var der en pige, Katrine, der ivrede: "Det gør jeg også" Det viste sig, at de begge boede på Majsmarken, en vej i et nyt boligkvarter i Rindum, hvor der indenfor det sidste årti er undersøgt både grave og bebyggelser fra vikingetiden og jernalderen.

De to børns spontane udråb vidner stolt og begejstret om en ægte historisk bevidsthed og identitet, der både rækker bagud og fremad – og lover godt for oldtiden og fremtiden.

Jernalderen og vikingetiden – et supertema

Jernalderen og vikingetiden er et af de fire supertemaer, som vores to museer, Museet for Varde By og Omegn og Ringkøbing-Skjern Museum, sammen vil gøre en særlig indsats for i de kommende år. Det må ikke forstås på den måde, at museernes arkæologer ikke interesserer sig for tiden før og efter jernalderen og vikingetiden, nemlig henholdsvis stenalderen og bronzealderen før samt middelalderen og nyere tid efter. Det gør de i høj grad, nogle har specialer heri. Men her og nu drejer det sig altså om jernalderen (500 f.Kr.-750 e.Kr.) og vikingetiden (750 e.Kr.-1050 e.Kr.).¹ I maj 2011 holdt museernes arkæologer et seminar, hvor temaet jernalder-vikingetid i vores arbejdsområder – Ringkøbing-Skjern og Varde Kommuner – ivrigt blev endevendt og brainstormet, så man vil i de kommende år høre og mærke mere hertil. Men hvorfor er lige de to perioder særligt interessante for os?

At røre ved jernalderens mennesker

Engang for lidt over 2000 år siden i ældre jernalder var der en lille gård, eller snarere et hus, som blot var 12 meter langt og 5½ meter bredt. Huset var bygget af træ og ler, fire par svære stolper inde i huset udgjorde dets skelet og bar det stråttækte tag, mens væggene bestod af ler klasket på vidjer flettet mellem mindre pæle. Midt i hver langvæg var der en

indgang med en dør, lidt over en meter høj. Bygningen, som vendte øst-vest, sikkert af hensyn til den evindelige vestenvind, husede både mennesker og dyr. I vestenden omkring ildstedet holdt en jernalderfamilie til, mens østenden var stald. Foran indgangene var der omhyggeligt lagte brolægninger af sten, og stien fra huset og hen til de nærmeste af de otte andre huse i den lille landsby var også brolagte. Landsbyen var omgivet af et træhegn, velsagtens for at holde løsgående dyr ude eller inde.

Siden forsvandt ethvert spor af huset og landsbyen. Efterkommerne var flyttet til et andet sted et par hundrede meter væk, og som tiden og århundrederne gik, bredte lyngen sig over det gamle bosted. For knap hundrede år siden blev

Hustomt fra Brændgaards Hede. Torben Egeberg er ved at strege stolpehuller op i boligdelen. I den modsatte ende af huset har stalden ligget, sporene efter båsene og grebningen er bevaret. De to indgange, midt i hver sin langside, er vist med pile.

heden dyrket op, og igen og igen blev den nye mark pløjet efter høst. Nogle spredte sten, aske og skår af lerkar vidnede om, at der engang havde ligget noget særligt her. Men det var først, da der skulle anlægges en ny vej, at arkæologerne kom og undersøgte bopladsen.

Da gravemaskinen havde fjernet mulden, stod hustomten med sine mørkebrune spor af stolper, vægge og skel mellem båsene tydeligt aftegnet mod undergrundens gule sand. Første gang, man ser det, er et betagende øjeblik. Man kan gå ind ad den samme indgang som jernalderbonden og hans familie. Drejer man til den ene side, er man inde i stalden og kan på antallet af båse tælle, hvor mange dyr, den kan have rummet. Drejer man til den anden side, træder man ind i beboelsen. Den lerklædte, stenforede arne kan stadig være bevaret i midten af rummet, og de mange større eller mindre skår af lerkar vidner om, at mennesker har holdt til her og tilberedt mad og opbevaret forråd.

For et nutidsmenneske, der ikke kender til husmændenes forhold for hundrede år siden, er det helt utroligt at forestille sig, at en familie har boet her og klaret dagen og vejen. Og så er der endda fundet endnu mindre hustomter

fra jernalderen, helt ned til syv meter i længden, med både stald og bolig.

Eksemplet viser, at huset var selvgjort – så at sige hjemmelavet, og hvor fuldstændig afhængig jernalderfamilien har været af naturens luner: tørke, streng vinter, en våd sommer, ildebrand, sygdomme og andre uheld var livstruende og kunne i værste fald udslutte familien – og landsbyen.

Det samme "gør-det-selv"-princip ses igen i døden på jernalderens gravpladser. Når vi undersøger grave fra ældre romersk jernalder (0-200 e.Kr.), kan vi trin for trin følge hele arbejdsprocessen og gravlæggelsen fra hullet bliver gravet – trækisten bygget i hullet – den døde med udstyr, ofte flere lerkar med mad og drikke, der dog ikke er bevaret, lagt ned, ofte på siden med optrukne knæ for at efterligne en siddestilling ved et veldækket bord på rejsen til dødsriget – låget lagt på, dækket med et lag sten og et sidste drikoffer eller farvelskål sat derpå af de efterladte – og graven kunne endelig kastes til med jord. Det er betagende og spændende at undersøge den slags grave, hvor man kommer så tæt på jernaldermenneskene og den omsorg, de viste deres døde – selvgjorte og selvhjulpne og uden bedemænd.²

Den stenlagte grebning midt i staldenden var godt bevaret i en hustomt på Hesselmed-bopladsen.

I gravene fra ældre romersk jernalder har den døde ofte været godt forsynet med mad og drikke i de mange lerkar. Blæsenborg, Ringkøbing Øst.

Fra ældre jernalder (500 f.Kr-400 e.Kr) har vi kendskab til mange bopladser og gravpladser.³ Men også andre fundkategorier er repræsenteret: marker som på den fredede Øster Lem Hede med velbevarede dyrkningsspor efter oldtidsploven, vejspor, vogne, lerkar ofret i moserne til guderne og tøj som i Lønne-gravene. Supplerer vi med andre danske fund så som markredskaber og moselig – Grauballe- og Tollundmanden – så er ældre jernalder ubetinget den oldtidsperiode, som er bedst belyst. Vi kan faktisk, som det hvert år gøres i de rekonstruerede jernalderhuse i Dejbjerg Jernalder, leve os ind i jernalderen og helt bogstaveligt – hvis moseligene ellers ikke lå beskyttet bag glas på Moesgård og Silkeborg Museum – røre ved jernalderens mennesker. Tidligere havde arkæologerne en opfattelse af, at ældre jernalder var en ret fredsommelig periode; men det har ændret sig i de senere år ved påvisningen af datidens minebælter, hulbælterne, se artiklen herom i denne årbog side 161.

Af helt særlige og spektakulære fund i vores område fra jernalderen bør nævnes de to Dejbjergvogne, de befæstede landsbyer Lyngmose og Brændgaards Hede, hustomten med bevaret træ fra Klegod, Dejbjerg-hustomten med

En fornem kopi, lavet af Olav Martinsen, af en af Dejbjergvognene er udstillet i Dejbjerg Jernalder.

frankisk glas, rækkegårdene ved Rindum, de tusinder af jernudvindingsovne i Snorup – Danmarks svar på Ruhr-distriktet, stormandsgraven med dødehus fra Skindbjerg ved Dejbjerg, Lønne-gravene med tekstiler, den store gravplads ved Tarm med de mange unge krigere, Årre-gravpladsen med hen ved 1000 grave og de to rige kvinder fra Billum.⁴ Damerne blev gravlagt i yngre romersk jernalder med et overdådigt og rigt personligt udstyr – de rigeste vestjyske jernaldergrave indtil videre. Den slags grave tøver de ikke med i Østdanmark at kalde fyrstegrave, så hvorfor skal vi så være så beskedne, men alligevel: fyrster!!! – mindre kan vel gøre det.

I begyndelsen af jernalderen opstår de første landsbyer. Brændgaards Hede er et af de bedste eksempler herpå. De

Det overdådige udstyr i den ene af gravene i Billum omfattede blandt andet en skål af glas og to bronzebeslåede træspande. Den døde kvindes personlige udstyr – et par sølvbrocher, dragtnåle af guld og sølv samt flere hundrede perler af glas og rav samt enkelte af sølv og guld – viser, at hun i levende live tilhørte samfundets elite.

ældste landsbyer er som regel ikke særligt store, men til gengæld bliver der efterhånden i århundrederne omkring Kristi fødsel mange af dem. Befolkningen må have ekspanderet voldsomt både i antal men også ud på de marginale jorder, hvor nybyggerne slog sig ned på den argeste sandjord. Men efter cirka år 200 e.Kr. med begyndelsen af den periode, som arkæologerne kalder for yngre romersk jernalder, sker der afgørende ændringer. De gamle stammesamfund omstruktureres, landsbyerne nedlægges og genopstår i færre men større, meget regulerede enheder, husene bliver længere og har plads til flere funktioner udover bolig og stald, gravpladserne bliver større, og de gamle marksystemer nedlægges og nye anlægges. Også dengang var der altså strukturændringer, men her resulterede det i et økonomisk opsving. Som min kollega, Torben Egeberg, meget ramende har beskrevet det: "Man begyndte at få overskudsproduktion i landbruget og kunne beskatte både jorden og producenterne. Det frigjorde en større del af befolkningen til håndværksproduktion og krigstjeneste. Rigdommen blev samlet på færre og ekstremt rige familier med langtrækende internationale kontakter. De første fyrstefamilier voksede frem som både politiske og religiøse ledere af større regioner."⁵ En af disse familier hørte de fornemme damer i Billum til.

Vores rødder i vikingetiden

I de følgende tre hundrede år – i vikingetiden, 750-1050 – kan man sige, at Danmark bliver dannet. Selve navnet optræder nu på en af runestenene i Jelling, en konge regerer over hele landet, kristendommen afløser asatroen, infrastrukturen udbygges blandt andet med store broanlæg, sognene dannes, og de første danske byer som Ribe opstår. Udenrigs træder vi for alvor ind på den europæiske scene gennem købmandsfærd, opdagelsesrejser og plyndringer, godt båret frem af velbyggede og hurtige skibe. En større mængde importerede dagligdags varer som klæberstenskar fra Norge og kværnsten fra Rhin-egnene optræder nu på bopladserne, lige som mængden af fremmed ædelmetal er tiltaget i form af mønter

og smykker. En mængde af disse kom fra vores magtfulde nabo mod syd, nemlig frankeriget, der blandt andet omfattede Frankrig og dele af Tyskland.⁶

Udviklingen mærkes også herhjemme. Bebyggelserne centraliseres endnu mere, de enkelte gårde bliver færre i antal men til gengæld større. I Omgård ved Grønbjerg nord for Spjald er undersøgt en gård, hvis gårdsplads var 15.000 m² stor. Hovedhusene i gårdene kan som i Tistrup være op mod 40 meter lange, og her hen mod år 1000 som noget nyt være helt uden stald.⁷ På de største og mest betydningsfulde bebyggelser sad stormændene, og det var også dem, som ved deres gårde lod landsdelens første trækirker opføre i 1000-tallet. Endnu mangler vi dog i Vestjylland at finde spor af trækirker fra den tid. 100-200 år senere erstattes trækirkerne af kirker bygget af sten. Derfor finder vi ofte nær disse stenkirker vikingetidsbebyggelser som for eksempel i Dejbjerg, Tistrup, Henne Kirkeby og Velling.

Bebyggelserne er ikke længere bare baseret på en bondeøkonomi, men nu spiller håndværk og handel også en rolle, som det er tilfældet i central- eller ladepladsen Henne Kirkeby med en helt speciel layout af bebyggelsen og hundredvis af værkstedshytter eller grubehuse på begge sider af en gade.⁸ Af særlige anlæg bør nævnes den knap 60 meter lange træbro ved Nybro, hvis bygningstidspunkt ud fra tømmerets årringe kan dateres til 761.⁹ Og medens vi er ved håndværkerne, bør også fremhæves fundet af en vikinghåndværkers værkstøj i Dejbjerg.¹⁰

Ny teknologi i form af vandmøller og muldfjælsplowe vinder indpas i vikingetiden, og sporene heraf er stort set i Danmark kun fundet i Vestjylland i blandt andet Omgård og Klinkerne ved sydenden af Ringkøbing Fjord.¹¹

Runesten fra vikingetiden er ekstremt sjældne i Vestjylland. De tre kendte – Ådum, Sædding og Hanning – fra det gamle Ringkøbing Amt er fra tidlig middelalder, men i den nordlige del af det tidligere Ribe Amt er bevaret et 70 cm stort stykke af en vikingetids-runesten, hvor den bevarede runeskrift meddeler: Ravnunge-Tue gjorde denne/Thyras høj...¹² Stenen er fundet i Horne sogn, som også på

I en kornmark ved Lydum er der en mængde spor efter langhuse og grubehuse fra vikingetiden. Særligt flot står tomten efter et langhus med buede vægge. De runde buer viser, hvor der har ligget grubehuse. Foto: Lis Helles Olesen.

andet vikingewis udmærker sig, idet der ved Hornelund i 1892 sammen med en guldring blev fundet to overrådigt udsmykkede runde spænder af guld.¹³

I modsætning til jernalderen så kender vi ikke til så mange fund fra vikingetiden. I begge museers arbejdsområder svarende til Ringkøbing-Skjern og Varde Kommuner, der tilsammen dækker 2745 km² svarende til 6,4 % af Danmarks areal er i skrivende stund – januar 2012 – registreret omkring 90 lokaliteter fra vikingetiden spændende fra fund af en enkelt oldsag til store bebyggelser. En stor del af disse fund er bebyggelser, hvoraf mange er fundet ved studiet af luftfotos eller ved flyvninger alene med det formål for øje at finde spor af oldtiden i kornmarkerne. Vigtigt i den forbindelse er begge museers deltagelse i Holstebro Museums projekt "Fortiden set fra himlen".¹⁴

Vikingetidens forskellige anlægstyper er heller ikke så godt kendte som jernalderens. For eksempel kan antallet af kendte begravelser fra vikingetiden i Ringkøbing-Skjern og Varde Kommuner tælles på én hånd! Men sammenlignet med jernalderen er det ikke ren ynke over hele linjen. Vikingetiden er nemlig en meget bedre og rigere leverandør af mønter, smykker og andre genstande af metal, der til glæde for os alle fravristes mulden af ivrige og dygtige metaldekteforfolk.¹⁵ Det belyses vældigt godt i artiklen Detektortræf side 182 i denne årbog.

Den gode oldtid i Vestjylland

I modsætning til og sammenlignet med det øvrige Danmark er bevaringsforholdene for oldtidens bopladser, grave og andre skjulte fortidsminder under mulden ofte gode. Det skyldes som nævnt i artiklen om hulbælter, at de vestjyske jorder ikke har været dyrket så længe som de østdanske, og at dækkende flyvesand har været med til at beskytte fortidsminderne mod ødelæggelse.

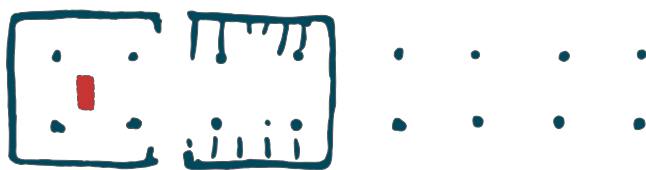
Den store vidensbank, vi har i jorden om vor oldtid, bliver dog hele tiden mindre og mindre i takt med den fortsatte og dybere pløjning, anlægsarbejder i forbindelse med veje, nye bolig- og industrikvarterer, opførelsen af store

An aerial photograph showing a coastal village with a church and a large body of water. The village is situated on a peninsula or near a large bay. The church has a prominent white steeple. The surrounding area is a mix of green fields and residential buildings. The water is a deep blue-grey color. The sky is clear and blue.

De små runde og lidt mørkere pletter i den grønne kornmark afslørede i 2008, at der ligger en for længst glemt bebyggelse fra vikingetiden ved Velling Kirke. Pletterne er nemlig spor efter grubehuse, der var delvis gravet ned, og som blev brugt til værksteder. Foto: Lis Helles Olesen.

landbrugsbygninger samt dybdepløjning i forbindelse med skovrejsning. Vores kildemateriale – fortidsminderne under muldlaget – nedbrydes hastigt, så kun de dybest liggende dele af oldtidsanlæggene, for eksempel hustomternes tagbærende stolpehuller, vil være tilbage til fremtidens arkæologer. Et andet godt – eller snarere slemt – eksempel på nedbrydningen af oldtidsminderne i de dyrkede marker er de gravhøje, som ikke er fredede. De bliver for hver pløjning mindre og mindre og jævnes mere og mere ud. Masser af oldtidsfund og anlægsspor forsvinder hastigt og for evigt.¹⁶

Museernes arkæologer kæmper mod tiden og mod den ødelæggelse ved at redde så meget som muligt af oldtidens spor ved arkæologiske undersøgelser. Der graves som aldrig før, især efter den nye Museumslov trådte i kraft i januar 2002. Det fremgår tydeligt af den årlige gennemgang af udgravninger i "Årets arkæologi" i denne årbog. Museumslovens bestemmelser om, at bygherrerne bag anlægsarbejderne – så vel de offentlige som de private – skal betale for undersøgelserne af de fortidsminder, som berøres af anlægsarbejderne, har givet en tiltrængt saltvandsindsprøjtning til den arkæologiske virksomhed. Tidligere var museernes arkæologer afhængige af de knappe og langt fra tilstrækkelige midler, som staten afsatte til arkæologiske udgravninger på

Til venstre plan af en 11½ m lang hustomt med spor af væggen med indgang i hver langside. De små tværstreger angiver spor efter skillevæggene mellem båsene, så denne halvdel af huset har fungeret som stald. Den anden halvdel med ildsted blev brugt til beboelse.

Til højre samme hustomt, som den ville have set ud, om marken havde været pløjet mere intensivt. Kun de dybeste nedgravninger, som hullerne til de tagbærende stolper, er bevaret.

Når vi skal drille vores østdanske kolleger, siger vi, at huset til venstre er af jysk type, mens huset til højre er af ødansk type.

den årlige finanslov. Dog de arealer, hvor der skal rejses ny skov, og hvor staten giver tilskud hertil, og hvor der forinden skal dybdepløjjes, er katastrofalt underfinansieret arkæologisk – men her er det jo også staten, som skal betale! Og de kommende skovområder, hvor der også dybdepløjjes, inden træerne plantes uden tilskud, hører vi slet ikke om!

Ved siden af den nødvendige og lovtungne nødudgravnings-virksomhed er der også de få, men meget målrettede, projektorienterede undersøgelser af nøje udvalgte objekter som for eksempel tuegravpladsen ved Årre, den befæstede jernalderlandsby Lyngmose, jernudvindingsovnene ved Snorup samt bebyggelserne Henne Kirkeby og Omgård fra vikingetiden. Her finansieres undersøgelserne ved museernes egne midler, eventuelt med tilskud fra Kulturarvsstyrelsen, private fonde og universiteterne.

Formidling og forskning

Som museer solidt forankret i lokalsamfundet og med en mangeårig virksomhed, er der stor bevågenhed om arkæologernes arbejde. Vi har en god presse – aviser, TV og radio, giver mange foredrag, holder velbesøgte "Åben hus" på

Brødbagning i jernalderlandsbyen i Dejbjerg Jernalder.

udgravningerne, præsenterer vores udgravninger på julemarkeder, hjemmesider mm. Dertil kommer de faste udstillinger og aktiviteter på især museet i Nymindegab med den årlige Lønnepigedag, Dejbjerg Jernalder med tilbud om at leve som i jernalderen samt Bork Vikingehavn med stort anlagt sommermarked og mulighed for at sejle i vikingeskibe, se krigere slå og hedenske vikinger blive kristnet af præster. Der er ligeledes stor interesse for vore publikationer, for eksempel er bogen "Vikinger i vest – vikingetiden i Vestjylland" blevet så godt modtaget, at der måtte trykkes endnu et oplag. Vi burde lave en lignende om jernalderen i vores to kommuner.

Formidlingen af fortiden er et hjerte barn, der også udmønter sig i de årlige artikler i denne årbog. Desværre er der en stor mangel, som både museernes personale savner, og de mange besøgende efterspørger: En stor permanent oldtidsudstilling – Vestjyllands Oldtid – hvor der også var plads til i særudstillinger at præsentere igangværende undersøgelser og særlige temaer og sætte fortiden under debat, og måske lære af den! Som jeg en gang for 10-15 år siden spurgte i en 6. klasse i Højmark skole: "Hvorfor drev de kun økologisk landbrug i jernalderen?" – dyb tavshed – "Ved I ikke, hvad en økologisk bonde er?" – "Jooh," var der en kvik dreng, der svarede og fortsatte "det er sår'n en, der bor langt ude."

Museerne laver imidlertid meget andet end formidling. Museernes virke er nemlig mangesidet og hviler på fem søjler, der er nøje knyttet sammen, og som alle skal tilgodeses ifølge lovgivningen: Indsamling – herunder arkæologiske udgravninger; bevaring, registrering, forskning og formidling. Forskning er den grundige videnskabelige undersøgelse af et nøjere udvalgt område. Der er en århundredlang tradition for "fremmede" arkæologers forskning i Vestjylland fra A.P. Madsens undersøgelser af Årre-gravfeltet i 1892, Gudmund Hatts registreringer og undersøgelser i 1930'erne og 40'erne af jernaldermarker og bopladser, C.J. Beckers jernalderlandsbyundersøgelser i Grøntoft i 1960'erne og 70'erne og i samme årti Hodde-jernalderlandsbyen undersøgt af Steen

Hvass samt Leif Christian Niensens udgravninger af Omgård-vikingetidsbebyggelsen i 1970'erne og 80'erne.¹⁷

De forskningsrettede undersøgelser og aktiviteter har i de sidste par årtier været støt stigende, og de er nu baseret i de to museer i samarbejde med især de arkæologiske institutter ved universiteterne i Aarhus og København samt andre museer og naturvidenskabelige institutioner. Projekterne omfatter hulbælter, jernudvinding og smedning,

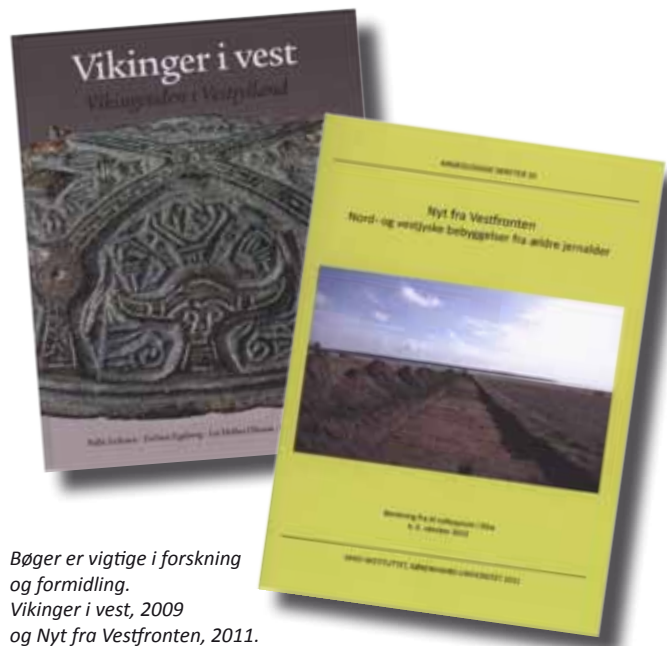
Tre Lønne-piger til Lønnepigedag på Nymindegab Museum.

grave, tekstiler, bebyggelser fra både jernalder og vikingetid og luftfotoarkæologi. I samarbejde med museerne afholder universiteterne uddannelsesgravninger for nye studerende, nogle studenter skriver specialer og ph.d.-studerende – for tiden tre – har projekter, hvor den vestjyske jernalder indrages i en større sammenhæng.¹⁸ Et par af museernes arkæologer er censorer ved universiteterne, ligesom lektorer herfra arbejder med vestjyske bebyggelser fra jernalder og vikingetid. Endvidere deltager vi i netværk og konferencer, både indenlands og udenlands.

Forskning er en disciplin, som er højt prioriteret, og som vi bestandigt konfronteres med fra statens og universiteternes side. I skal forske noget mere, får vi igen og igen at vide. Og selv er vi også voldsomt interesserede i at forske. Alle arkæologer på de to museer vil gerne forske og skrive videnskabelige artikler og bøger. Vi vil for eksempel gerne lave grundige analyser og dækkende publikationer af det store spændende og informationsrige materiale, der er gravet frem i de sidste par årtier, navnlig efter Museumslovens ikrafttræden i 2002. De omfattende Rindum-udgravninger med bebyggelser og grave fra bronzealder, jernalder, vikingetid til tidlig middelalder er basale og nyskabende for vor opfattelse af baggrunden for dannelsen af købstaden Rennumkøpingh, vore dages Ringkøbing.¹⁹ Vikingetidsbebyggelsen ved Henne Kirkeby var i 2011 med på Kulturarvsstyrelsen top ti liste over danske arkæologiske undersøgelser, og bebyggelsen indgår da også i et videnskabeligt projekt, som vil munde ud i en publikation. Et nøjere studium af denne særegne bebyggelse – central- og/eller ladeplads – vil analyseret i forhold til andre samtidige bebyggelser være med til at kaste helt nyt lys på vikingerne i vest.

God formidling er afhængig af god forskning, for forskning giver os større indsigt, åbner hidtil lukkede døre og stiller nye spørgsmål til, hvad der især bør undersøges og udgraves. Hvorfor forsker vi så ikke noget mere, når det nu er så spændende og relevant?

Forskning er tidskrævende og koster penge, og med den nuværende struktur og økonomi mere end kniber det med

*Bøger er vigtige i forskning og formidling.
Vikinger i vest, 2009
og Nyt fra Vestfronten, 2011.*

at få tid og råd til forskning i større omfang. For størstedelen af arkæologernes arbejdstid er båndlagt af varetagelsen af administration, udførelse af udgravninger og udarbejdelse af beretninger i henhold til Museumsloven. Skal der forskes, så det batter noget, og ikke blot bliver til lysglimt i museernes årbog, men til rigtige kanonskrald, skal der søges om og tilføres midler udefra. Og disse eksterne midler er knappe set i forhold til det store behov, og de søges af mange andre og er vanskelige at opnå i det nødvendige omfang.

Større enheder i form af fusioner er tidens politiske løsen, men en eventuel kommende fusion af vores to museer vil jo ikke automatisk frigøre flere økonomiske midler til forskning. En oplagt mulighed for at finansiere den arkæologiske forskning skal søges ad anden vej, for eksempel ved at indregne udgifterne hertil i udgravningsbudgetterne. Men det ville ikke være populært hos bygherrerne og ville næppe – trods nok så mange gode argumenter – vinde gehør. Måske kunne man slå to fluer med et smæk: frigøre

bygherrerne for den upopulære betaling og fremme forskningen ved at ændre Museumslovens bestemmelser om betaling af arkæologiske udgravninger. I stedet kunne udgravningerne, og den dermed forbundne administration, formidling og forskning finansieres ved en fælles kulturarvsafgift på jord – med og uden fortidsminder – der inddrages til anlægsarbejder og lignende.

Palle Eriksen kan kontaktes på: pe@levendehistorie.dk

Noter

1. Generelt kan der i Jørgen Jensens to bøger om henholdsvis "Ældre Jernalder" fra 2003 og "Yngre Jernalder og Vikingetid" fra 2004 i fi-rebindsværket "Danmarks Oldtid" findes mere omtale af de i teksten nævnte lokaliteter og fund med henvisninger til yderligere litteratur.
2. Palle Eriksen: Levende døde fra Rindums jernalder. *FRAM* 1996.
3. Inden for de sidste par år foreligger følgende artikler om ældre jernalders bopladser og grave i de to museers arbejdsområder:
2010: Poul Krogh Jørgensen: En tidlig jernalderlandsby ved Spjald. *opdatering* 2010; Niels Algreen Møller: Øjeblikbilleder i sandet. Nye udgravninger på Selager. *opdatering* 2010. Helene Agerskov Madsen: Doktorhaven. *opdatering* 2010; Tine Lorange: Full-body CT-Scan af nogle gamle vestjyder. *opdatering* 2010.
2011: I *Nyt fra Vestfronten. Nord- og vestjyske bebyggelser fra ældre jernalder*, redigeret af Niels Algreen Møller, Sarah Skytte Qvistgaard & Steen Frydenlund Jensen og udkommet i 2011 har otte af de 14 artikler særlig relevans for os med tilknytning til Ringkøbing-Skjern og Varde Kommuner: 1) Lene B. Frandsen: Stenlægning på stenlægning. Hesselmed-udgravningerne, 2) Lars Chr. Bentsen: Hesselmed Vest – Hesselmeds forgænger?, 3) Stina Trolldoft Andresen: Glimt af en landsby fra førromersk jernalder ved Ho Bugt, 4) Jens G. Lauridsen: Enkeltgårde ved Alslev, bebyggelse fra ældre førromersk jernalder, 5) Louise Lund Johansen: En nytolkning af Åbrinken – Et indblik i bebyggelsesudvikling, bopladsdynamik og sociale relationer på en vestjysk lokalitet fra ældre jernalder, 6) Per Ole Rindel: Jernalderbebyggelsen ved Grøntoft i forskningshistorisk perspektiv, 7) Henriette Lyngstrøm: Vestjyske jernalderbønders råstofudnyttelse. Myremalmen mellem landskab og bebyggelse, 8) Niels Algreen Møller: Dynamiske bebyggelsesmønstre? Ældre jernalders bebyggelser i landskabet.
Desuden i 2008 på Jysk Arkæologisk Selskabs forlag bogen *Iron Age*

Households. Structure and practice in Western Denmark, 500 BC-AD 200 af Leo Webley, samt i 2009 bogen *The early Iron Age in South Scandinavia. Social Order in Settlement and Landscape* af Frands Herschend, Uppsala.

4. **Dejbjergvognene:** Henry Petersen: *Vognfundene i Dejbjerg Præstegaardsmose ved Ringkøbing 1881 og 1883*. København 1888; Torben Egeberg Hansen: Hellige vogne. I: Poul Kjærsum & Rikke Agnete Olsen (red.) *Oldtidens ansigt*. København 1990; Per Ole Schovsbo: *Dejbjergvognene. Keltiske impulser i førromersk jernalder*. Jysk Arkæologisk Selskabs skrifter 74. Højbjerg 2010.

Lyngsmose: Palle Eriksen & Per Ole Rindel: Lyngsmose og Lystbækgård. Et Borremoseanlæg og Cæsars Liljer i Vestjylland. *FRAM* 2001; Palle Eriksen & Per Ole Rindel: Fjenders mén. *Skalk* 2002, nr. 6; Palle Eriksen & Per Ole Rindel: Den vestjyske borg. *Skalk* 2005, nr. 1.

Brændgaards Hede: Esben Schlosser Mauritsen: Brændgaards Hede. A settlement surrounded by pit zone fortifications from the Early Pre-Roman Iron Age in Denmark. I: Michael Meyer (red.) *Haus, Gehöft, Weiler, Dorf*. Berlin 2010.

Klegod: Jens Aarup Jensen: I jernalderbondens spor. *FRAM* 1987.

Dejbjerg-hustomt med glas: Torben Egeberg Hansen: Et jernalderhus med drikkeglas i Dejbjerg, Vestjylland. *Kuml* 1993-94; Torben Egeberg Hansen: Glashus. *Skalk* 1993, nr. 5; Torben Egeberg: Et fyrsteligt fund fra Vestjylland. I: Steen Hvass (red.) *Vor skjulte kulturarv. Arkæologien under overfladen*. København 2000.

Rindum: Marie Vang Posselt: Jernaldergårde på række – udgravning ved den nye skole i Rindum. *opdatering* 2011.

Snorup: Lene B. Frandsen & Olfert Voss: Jernudvindingspladser i Snorup. *Ølgod Museum Årg.* 25, 1991; Lene B. Frandsen: Snorup – et jernudvindingskompleks i Sydvestjylland. *Archäologie in Schleswig/Arkæologi i Slesvig* 2, 1992; Lene B. Frandsen & Olfert Voss: Jernudvinding i Snorup i tiden 1.-7. årh. *Mark og Montre Årg.* 29, 1993; Lars Christian Nørbach: Bønder og smeltemestre i Snorup. I: Steen Hvass (red.) *Vor skjulte kulturarv. Arkæologien under overfladen*. København 2000; Lene B. Frandsen & Lene Høst Madsen: Snorup – The never ending story. I: Tatyana Smekalova & Jørgen Steen Jensen (red.) *En hilsen til Olfert Voss – 2. april 2006*. Sankt Petersborg 2006.

Skindbjerg: Torben Egeberg Hansen: På sporet af Dejbjergvognenes ejere – Det nye jernalderfund på St. Skindbjerg i Dejbjerg. *FRAM* 1990.

Lønne Hede: Lene B. Frandsen: Nye grave med tekstiler fra Lønne Hede. *Mark og Montre Årg.* 31, 1995; Lene B. Frandsen & Frances Roberts: More Textiles at Lønne Hede in Denmark. *Archaeological Textiles Newsletter* 22, 1996; Lene B. Frandsen: Nye grave med tekstiler fra Lønne Hede i Sydvestjylland. *Archäologie in Schleswig/Arkæologi i Slesvig* 5, 1997; Lene B. Frandsen: Lønne Hede. *Realexikon der Germanischen Altertumskunde*, Band 18, s. 550-551; Lene B. Frandsen: Lønnepegen – fra fund til formidling. *opdatering* 2009.

- Tarm:** Torben Egeberg Hansen: 2000 årig gravplads – samt gårde og marker under Tarm by. *FRAM* 1985; Torben Egeberg & Christian Adamsen: Gravmark. *Skalk* 2008, nr. 4.
- Årre:** A.P. Madsen & Carl Neergaard: Jydske Gravpladser fra den førromerske Jernalder. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1894; C.J. Becker: Gravpladsen ved Aarre. I *Førromersk jernalder i Syd- og Midtjylland*. København 1961; Tine Lorange: Gensyn med tuegravpladsen ved Årre. *opdatering* 2009; Tine Lorange: Full-body CT-Scan af nogle gamle vestjyder. *opdatering* 2010.
- Billum:** Lene B. Frandsen & Jørgen Westphal: De rige kvinder i Billum – to bemærkelsesværdige kvindegrave fra yngre romersk jernalder. *Mark og Monte* Årg. 32, 1996; Lene B. Frandsen: De rige kvinder fra Billum. I: Steen Hvass (red.) *Vor skjulte kulturarv. Arkæologien under overfladen*. København 2000; Lene B. Frandsen: De stenrige grave i Billum – jordfæstegrave fra ældre romersk jernalder. *Mark og Monte* Årg. 37, 2001. Lene B. Frandsen: De rige kvinder i Billum. *Skalk* 2003, nr. 5.
5. Informationstavlen, opsat i 2011, ved Øster Lem Hede.
 6. Med hensyn til vikingetiden i Ringkøbing-Skjern Museums område er bogen "Vikinger i vest – vikingetiden i Vestjylland" af Palle Eriksen, Torben Egeberg, Lis Helles Olesen & Hans Rostholm fra 2009 nyttig med sin omtale af den sydligste del – Ringkøbing-Skjern Kommune – af det gamle Ringkøbing Amt. Heri også omtale af de enkelte fund og lokaliteter, ligeledes med henvisninger til litteratur.
 7. Stina Trolldoft Andresen: Vikingerne ved Tistrup. *opdatering* 2010.
 8. Lene B. Frandsen: Vikingetiden i Henne. *Mark og Monte* Årg. 41, 2005; Lene B. Frandsen: Vestjysk Vikingetid. *Skalk* 2005, nr. 4; Lene B. Frandsen: Håndværkerne i Henne Kirkeby vest – en lade/produktionsplads fra vikingetiden. I: Henriette Lyngstrøm, Martin Winther Olesen & Lone Gebauer Thomsen (red.) *Smedens rum 1, Værkstedet*. Arkæologiske skrifter 9. København 2010.
 9. Lene B. Frandsen: Vestjysk vej. *Skalk* 1999, nr. 4; Lene B. Frandsen: Nybro – gamle bro – et vejanlæg fra tidlig vikingetid. *Mark og Monte* Årg. 35, 1999. Mads Ravn: En trævej fra Kong Godfreds tid. *Kuml* 1999. Lene B. Frandsen: Nybro – et vejanlæg fra Kong Godfreds tid. I: Steen Hvass (red.) *Vor skjulte kulturarv. Arkæologien under overfladen*. København 2000.
 10. Torben Egeberg Hansen: Værktøjsfundet fra Dejbjerg. En vikingetidshåndværkers redskaber. *Kuml* 1988-89; Torben Egeberg Hansen: Hammerslag. *Skalk* 1992, nr. 3.
 11. Kapitlet "Bønder og håndværkere" I: Palle Eriksen, Torben Egeberg, Lis Helles Olesen & Hans Rostholm: *Vikinger i vest – vikingetiden i Vestjylland*. Jysk Arkæologisk Selskabs skrifter 70. Højbjerg 2009; Leif Christian Nielsen: Omgård. The Viking Age Water-mill Complex. A provisional report on the 1986 excavations. *Acta Archaeologica* vol. 57, 1986.
 12. Horne-runestenen er opstillet på kirkegården i Horne. Fotos og tegninger af den findes på nettet.
 13. Hornelund-spænder: Lene B. Frandsen: Hornelund – guld og slagger. *Fra Ribe Amt* 1994, bd. 26, nr. 2. For foto af Hornelund-spænderne se Stina Trolldoft Andresen: Vikingerne ved Tistrup. *opdatering* 2010, s. 177.
 14. Projektet er nøjere omtalt på Holstebro Museums hjemmeside. Se også artiklen om luftfotoskolen i dette nummer af *opdatering* side 69.
 15. Jens G. Lauridsen: Detektorfund fra Sig. *opdatering* 2009.
 16. Anne Nørgaard Jørgensen & John Pind (red.): *Før landskabets erindring slukkes. Status og fremtid for dansk arkæologi*. København 2001.
 17. A.P. Madsen & Carl Neergaard: Jydske Gravpladser fra den førromerske Jernalder. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1894; Gudmund Hatt: *Oldtidsagre*. København 1949; Per Ole Rindell: Jernalderbebyggelsen ved Grøntoft i forskningshistorisk perspektiv. I: Niels Algreen Møller, Sarah Skytte Qvistgaard & Steen Frydenlund Jensen (red.) *Nyt fra Vestfronten. Nord- og vestjyske bebyggelser fra ældre jernalder*. Arkæologiske skrifter 9. København 2011; Steen Hvass: *Hodde. Et vestjysk jernaldersamfund fra ældre jernalder*. Arkæologiske studier 7. København 1985; Leif Christian Nielsen: Omgård. A Settlement from the Late Iron Age and the Viking Period in West Jutland. *Acta Archaeologica* vol. 50, 1979.
 18. Specialestuderende: Jannie Holm Larsen: Skaktfragmenter og makrofossiler – to oversete kilder til forståelsen af jernudvinding og håndværksorganisation. Københavns Universitet 2012; Anne Louise Lund Johansen: En nytolkning af Åbrinken – et indblik i bebyggelsesudviklingen, bopladdynamik og sociale relationer på en vestjysk lokalitet fra ældre jernalder. Marie Vang Posselt: Rækkelandsbyerne og deres betydning for opfattelsen af bebyggelsesbillede og samfundsorganisering i ældre germansk jernalder. En analyse med udgangspunkt i rækkelandsbyen Rindum Ny Skole, Vestjylland. Hemming Zaramella Hansen: Jernudvinding ved Hessel. Ph.d.-studerende: Katrine Balsgaard Juul, Aarhus Universitet: Dynamic networks connecting the North Sea Areas AD 400-600. Nina Helt Nielsen, Aarhus Universitet: Land Use Strategies in the Danish Bronze and Early Iron Age. Niels Algreen Møller, Københavns Universitet: Vestjysk Jernalder – Bebyggelse, landskab og samfund.
 19. Jens Aarup Jensen: På sporet af "Rennumkøpingh" – rapport om middelalderens Ringkøbing. *FRAM* 1985; Helle Henningsen: Ringkøbing i middelalderen. *Kuml* 2004.